

Tötszegi Tekla

Kígyómotívum a mérai textíliákon

Bevezetés

Bár a magyar népművészet kutatása bő évszázados múltra tekint vissza¹, a népi díszítőművészeti motívumok vizsgálatának módszertana mindmáig kidolgozatlan². Talán az e téren megfigyelhető bizonytalanság, gyakran még a fogalomhasználatban is tetten érhető következetlenség az oka annak, hogy az elmúlt több mint száz év díszítőművészeti kiadványai főleg mintagyűjtemények, s ha a különféle néprajzi munkák a díszítmény kérdésével foglalkoztak, érdeklődésük többnyire kimerült a díszítmény képi ábrázolásában, esetleg a bemutatott motívum vagy minta nevének a feltüntetésében.³ A formai jellegzetességeket, kompozíciós szabályszerűségeket a kutatás fókuszába helyező elemző tanulmány jóval kevesebb született.⁴

---

¹ A népművészet „felfedezésére” a 19. század hatvanas éveitől kezdődően, a különböző országos és világi kiállítások kapcsán került sor. Az 1873-as bécsi kiállításon – melynek magyar anyagát a néprajzos Xántus János gyűjtötte – állítanak ki először etnográfiai szándékkal tárgyakat. Az első magyar népművészeti kiadvány 1879-ben (*A magyar házi ipar díszítményei*. Pulszky Károly tanulmánya, Fischbach Frigyes tábláival), az első díszítőművészeti kiadvány 1885-ben jelent meg (Huszka József: *Magyar díszítő stíl*). Ebben a korai időszakban a népi díszítőművészetet az ősi múlt, a vitalitás bizonyítékának, a nemzeti jelleg tárgyiasulásának tekintették, egyfajta kútfornek, amelyből a magas művészet megújulhatott. Kresz M. 1952.

² Verebélyi K. 2002. 50.

³ A *Magyar Néprajzi Lexikon* 1980-ban megjelent 3. kötetének *népművészet* szócikkében a szerzők a formai elemzést, az ornamentika szabályszerűségeinek feltárását még „csak kezdeményezéseként” említik. MNL 1980. 746.

⁴ Gazda Klára a romániai magyar népművészeti kutatást értékelő tanulmányában megállapítja: „Az elemző tanulmányokkal már sokkal rosszabbul állunk. Ahogy a magyar szakirodalomban általában, itt sem alakult ki a díszítmény alaki, szerkezeti, elrendezésbeli leírásának a technikája, de még használható szakszókincs sem áll az érdeklődők rendelkezésére.” Gazda K. 2001. 96.

Jelen dolgozat egyetlen motívum, a szakirodalomban esséként, kígyósként, foglalósként, fehéresként emlegetett⁵ S előfordulását, formai jegyeit és kompozíciós szabályszerűségeit⁶ egyetlen, igen gazdag hímzés- és szövőkultúrával rendelkező falu, Méra⁷ 20. századi textíliáin vizsgálja.

A magyar népi díszítőművészet terminológiájának állatokkal kapcsolatos rétegére, s magára a kígyómotívumra az Ünnepelet tanulmányai⁸ irányították figyelmemet. Egy 1999–2001 között zajló anyaggyűjtés alkalmával azt is módomban volt megfigyelni, hogy a mérai textíliákon (öltözetelemeken és lakástextíliákon) alkalmazott igen gazdag motívumkészletből az itt élők az igen nagy megterheltségű S formát tudják legbiztosabban, legkövetkezetesebben motívumként azonosítani. A motívum megnevezésében sem tapasztalható bizonytalanság. Az is fontos megfigyelésnek tűnt, hogy a motívumot kalotaszegi viszonylatban csak Mérában és Kajántón⁹ nevezik következetesen, mindenféle textílián *kígyósnak*.

A kutatást, melynek tanulságait ez a dolgozat összegezi, előmunkálatnak szántam, hiszen mélyfúrások, részletes előmunkálatok nélkül átfogó jellegű munkák, rendszerezések elvégzése, kapcsolatok feltárása elképzelhetetlen. A vonatkozó szakirodalom, illetve saját gyűjtéseim alapján kitérek a motívum, illetve a motí-

---

⁵ Gazda K. 2000.

⁶ Verebélyi Kincső a népművészeti alkotások vizsgálatának legeredményesebb megközelítésmódjaiként a fenomenológiai, a strukturális-funkcionalista, illetve a stílustörténeti megközelítést említi. (Verebélyi K. 2002. 36.) A dolgozat az első két megközelítésmód szempontrendszerét érvényesíti. A stílustörténeti vizsgálódást ez esetben nem tekinti feladatának.

⁷ Méra Kolozsvártól északnyugatra található, a Kolozsvár–Nagyvárad vasútvonal, illetve a Zilah felé vezető országút mellett, a várostól 13 km-re. 1961-től Kisbács község egyik faluja. Néprajzilag a Nádasmentéhez, ezen belül a Cifrakalotaszeghez tartozik. Közepes lélekszámú (a 2002-es népszámlálás adatai szerint: 1419 lakos) település református magyar többséggel.

⁸ Gazda K. 1998, 2000.

⁹ A Kajántó völgyében húzódó falu mezei utakat használva igen közel esik Mérához. A két falu között a 20. század folyamán, különösen a hetvenes évekig igen élénk kapcsolat volt. Hímzéseik, viseletük sok ponton megegyezik: a mintacsere, a különböző technikák átvétele igen gyakori volt. Ezért válhatott a 20. század utolsó évtizedeiben Kajántó a méraiak egyik fontos viselet- és lakástextil-beszerző helyévé.

vumkapcsolódás régióon belüli variációira is, de nem foglalkozom a motívum más tájegységek, más népek díszítőművészetében való előfordulásával, sem a motívum ikonológiai háttérével.

Az S motívum kalotaszegi textíliákon

A Kalotaszeggel, Kalotaszeg népművészetével foglalkozók közül elsőként Jankó János tesz említést a *seses* mintáról, „mely csupa S betűből áll”.¹⁰ A Jankó munkája után néhány évvel megjelenő *Kalotaszegi varrottasalbum*¹¹ mintái között már három olyat is találunk, amelynek az S a meghatározó, névadó motívuma: a XVI. mintalap *kisfoglalós*, az LIII. mintalap *sess, seses*, a XCVII. mintalap *nagyfoglalós* mintát ábrázol. Időrendben a következő, témánkra vonatkozó adatot tartalmazó kiadvány Malonyay Dezső munkája.¹² A 380. ábrán bemutatott *Régi kalotaszegi vagdalásos minták* közül felülről az ötödik fényképen ritmikusan ismétlődő, X alakú motívummal választott fekvő helyzetű S-sort látunk a mintanév megjelölése nélkül. A XVIII. tábla darázsolásmustrákat mutat be, származási helyük megjelölésével. Mindhárom, bennünket érdeklő mintadarab Mákóról származik. A 3. számú, három vízszintes szalagból, egy szélesebb főmintából, illetve két keskeny széldíszből álló mustra középső mintája *nagyfoglalós*. A translációs tengelyen¹³ eltolat fekvő S-eket itt is a komplementer jellegű X alakú motívum választja, a névadó főmotívum azonban függőleges tengely mentén tükrözve ismétlődik. A 4., *összefordított foglalós* mintában a translációs tengely és a hosszanti (vízszintes) tükrösík kombinációja érvényesül, a fekvő S-eket választó, komplementer jellegű mo-

¹⁰ Jankó J. 1892. 98.

¹¹ Pentsy J.–Szentgyörgyi L. 1899. 5., 35., 60. Sajnos, mindkét, általam vizsgált példány hiányos volt, tehát elképzelhető, hogy a hiányzó lapok még tartalmaznak idevágó mintákat.

¹² Malonyay D. 1907.

¹³ A matematikában és kristallográfiában használt terminusokat Hargittai István–Lengyel Györgyi munkájából kölcsönöztem, akik a hét egydimenziós szimmetriacsoport előfordulását magyar népi hímzéseken szemléltették. Terminológiájukban a transláció végtelen sokszor ismétlődő térbeli eltolást, az eltolás periódusa a két egymást követő motívum közötti távolságot jelenti. Vö. <http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/hidveres/hargittai2.html>.

tívum ebben az esetben már nem a megszokott X forma, hanem egy hatszirmú rózsza. A díszítménynek jellegzetes vibrálást, mozgalmasságot kölcsönöz a színritmus alkalmazása a rózsák esetében, illetve a vízszintesen tükrözött S-ek három oldalról zárt részének az alaptól eltérő színezése. A 9. mintadarab középső szalagja *kis foglalós*. A minta szerkesztési elve a függőleges tükrösik mentén való eltolás. A tükröződő szerkezeti egységnek a fekvő S mellett a komplementer jellegű X motívum is része.

Malonyay Dezső gyűjtésével nagyjából azonos időszakból származik a Magyar Néprajzi Múzeum kötényekre használatos darázsolásokból álló mintagyűjteménye.¹⁴ A 60 darabból álló gyűjtemény 15 mintadarabján találkozunk a motívummal. A gyűjtemény első, *felezős bogártelki mintáján* (Itsz. NM 60705), illetve ennek színváltozatán (Itsz. NM 60763) az S motívum függőleges helyzetű. A későbbi, 1920-as, 1930-as évekbeli minták, valamint a mintanév alapján valószínűnek tartom, hogy a mákófalvi mustra a vízszintes tükrözésű minta egyik részét tartalmazza csupán. A függőleges S-nek itt térkitöltő szerepe van, maga a mintanév sem a motívumnéből alakult. A motívum függőleges helyzetben fordul elő az NM 60721 leltári számú, *nagyfoglalós felfelé* megnevezésű, illetve az NM 60746 leltári számú *nagyfoglalós* mintán is. Az S motívum X alakú motívummal váltakozik. Az *összefordított nagyfoglalós* minta (Itsz. NM 60713, NM 60745) a Malonyay Dezső által 3. számúként jelzett darázminta vízszintes tükrözésű változata. A különbség két ponton szembetűnő: a választó szerepű X motívum két szára aszimmetrikus, így vízszintes tükrözésével középen hangsúlyos, jobban kiszélesedő forma jött létre. A másik különbség a vízszintesen tükrözött S-ek zárt részének a megszokottól eltérő színezése a 4. mintánál már jelzett módon. A gyűjteményben még egy *nagyfoglalós* néven rögzített mintadarabot találunk (Itsz. NM 60758), ennek szerkezete annyiban különbözik a Malonyay által közölt 3. darázminta szerkezetétől, hogy az S motívum eltolási periódusát megnyújtva, a már ismert X alakú választómotívum

¹⁴A mustrákat Erdélyi László gyűjtötte 1905-ben Mákófalván. Leltári számuk: NM 60703–60763. A mintanevek azonosításában Katona Edit, a Magyar Néprajzi Múzeum Textil- és Viseletgyűjteményének vezetője volt segítségemre. Ezúton is köszönöm segítségét.

mellett megjelenik a függőlegesen kettéosztott X-re emlékeztető törtvonal alakú elem is.

A *kisfoglalós* (Itsz. NM 60729, 60735, 60738, 60748, 60750, 60751, 60752, 60761) minták Malonyay kötete 4. és 9. mintájának a változatai, különbség csupán a színezésben, illetve a szalagminta centrális vagy periferikus elhelyezésében van.

A minták egy részében az S motívum egyszerű translációja (Itsz. NM 60713, 60721, 60735, 60746, 60750, 60752, 60761), míg egy másik részében a motívum függőleges tükrözése (Itsz. NM 60729, 60738, 60745, 60748, 60751) figyelhető meg. Három esetben (Itsz. NM 60705, 60758, 60763) a mintadarab mérete nem tette lehetővé az ismétlés mikéntjének tisztázását.

A mintanevekben kétféle jelzős összetétel ismétlődik: a *nagy*-, illetve a *kisfoglalós*. A *kisfoglalós*nak nevezett mintát a színek és az átcsavarás rendjének változtatásával, egy-egy öltésnyi vastagságban alakították ki, míg a *nagyfoglalós* minták esetében az átcsavarás irányának egységes változtatásával (4. vagy 5. szálon váltottak irányt) egy apró rombuszokból álló darázsolt, rácsszerű alapot hoztak létre, majd az alap színes betöltésével alakították ki a mintát. A minta értelemszerűen ez utóbbi esetben erőteljesebb, hangsúlyozottabb lett. Az *összefordított kis*- vagy *nagyfoglalós* jelzős szerkezet egy kompozíciós sajátosságra, a motívum vízszintes tengely mentén való tükrözésére utal. Egyetlen mintanév esetében szerepel a motívum függőleges helyzetének a jelzése (*nagyfoglalós felfelé*), két mintanév pedig nem tartalmazza az S motívum helyi megnevezését (Itsz. 60705, 60763), valószínűleg azért, mert a motívumnak itt elsősorban térkitöltő szerepe van. A 13 foglalós minta 11-szer központi elhelyezésben, 2 alkalommal pedig szélmintaként szerepel. Ezt azért tartom fontosnak hangsúlyozni, mert a következő évtizedek során ez az arány nemcsak Mákófalván, de az egész Nádasmentén megváltozik.

Dajaszászné Dietz Vilma és Palotay Gertrúd keresztszemmel varrott kalotaszegi gallér- és kézelőmintákat bemutató gyűjteménye¹⁵ 127 mintarajzot tartalmaz. Ebből 5 esetben találkozunk az S motívummal: 4 gallér-, illetve 1 kézelőmintán. A 45. ábra széles ké-

¹⁵ Dajaszászné Dietz. V.–Palotay G. 1942.

zelóminta rajza, amelyet a szélén fekvő S-ekből, illetve a már korábban is gyakran előforduló, komplementer jellegű X motívumból álló széldísz zár le. Az S-ek ebben az esetben is függőleges tükrözésben ismétlődnek. A minta nagyon tömött, kontúrja az üresen hagyott egységnyi négyzetecskék által rajzolódik ki. Az 50. számú gallérminta fekvő S motívumát tömör, három egységből varrt hím alkotja. A komplementer X két üres, illetve egy átlósan haladó keresztszemsorból áll, az S horgai által közrefogott felület itt is, akár az X esetében, csipkeszerű, ezt a hatást a három átlósan haladó üres négyzetsor, illetve az általuk közrezárt két külön keresztszemsor biztosítja. A 65. gallérminta ismétlődő, fekvő S motívumait két egységnyi széles, egy egységnyi magas szálánvarrottas (fonott keresztszemes) öltéssor választja. A motívumok itt is a kontúrként szolgáló, üresen hagyott négyzetecskék által válnak láthatóvá. A 76. gallérminta elsősorban a választó X erőteljesebb, hangsúlyosabb megformálásában különbözik az előbbiektől. Az S horgai által bezárt felület itt is áttört hatású, bár a sorok száma csak egyetlen átlósan haladó keresztszemsor beszúrását teszi lehetővé. Az utolsó, 94. számú gallérminta S motívuma megegyezik a 76. számú mintán bemutatottal, a motívumok itt is függőleges tükrözésben következnek egymás után. A választó X egyszerűbb formájának köszönhetően ez a minta tömöttebbnek, zömökebbnek hat az előbbinél.

A minták szerkezete többnyire megegyezik a darázminták egy részénél megismert kompozícióval, a különbséget – elsősorban a technikából adódóan, illetve az inghímekhez kapcsolódó szépségeszménynek megfelelően – a motívum tömörsége, robusztussága jelenti. A szerzők három faluban, Mérában, Bogártelkén és Zentelkén próbálták a kész minták nevét azonosítani, s arra a következtetésre jutottak, hogy általában különbözőképpen nevezik meg ugyanazt a mintát – így az S motívumot Mérában *kígyósnak*, Bogártelkén és Zentelkén *foglalósnak*. Ezt azzal magyarázták, hogy a megnevezések „szemlélet útján”¹⁶ jöttek létre, ennél fogva történeti értéket nem tulajdoníthatunk nekik.

¹⁶ Dajaszásznéné Dietz. V.–Palotay G. 1942. 295. A „szemlélet útján” megfogalmazást formai asszociációként értelmezem.

A motívum más öltözetelemen való előfordulására világít rá Pap Jánossy Magda tanulmánya, miszerint a györgyfalvi pendelek hímének gyakori motívuma az *eses fehéres*.¹⁷ A *Kalotaszegi magyar népviselet* című néprajzi tanulmánykötetben¹⁸ két esetben találok az S motívummal: mindkét rajz a györgyfalvi pendelek hímzett kötését ábrázolja. A 183. rajz magyarázó szövege az ábrázolt minta motívumait is felsorolja: *asztalláb, eses, rózsza*, a 185. rajz *kilenc akasztalatú fejéres* szélmintájában szintén az S és az X motívum váltja egymást.¹⁹ Későbbi kutatásokból²⁰ azt is tudjuk, hogy a györgyfalvi női ingeknek is kedvelt motívuma az *esses*, a választói Kallós-gyűjtemény²¹ anyagát vizsgálva pedig alkalmas volt a motívum férfingeken, gatyákon való előfordulását is megfigyelni.

A kalotaszegi népi hímzés szókincsének kutatójaként Péntek János is több ízben foglalkozik az S motívummal. Megállapítja, hogy „A szálánvarrott hímzések jellegzetes mintaeleme az X alakú *asztalláb*, illetőleg *asztallábas* meg az S alakú *foglalós*. Mindkét mintaelemet alkalmazzák ruhahímzésekre is: darázmintaként kötényekre, muszujra, gallér- és kézelőmintaként ingekre.”²² Az ő kutatása nyomán vált ismertté, hogy a motívum a nádásmenti női ingek ujjkötésein is gyakran felbukkan²³, sőt a férfi lobogósingeken is szívesen alkalmazták.²⁴ A disszertációt illusztráló fényképeken a

¹⁷ Pap Jánossy M. 1971. 508–509.

¹⁸ Faragó J.–Nagy J.–Vámszer G. 1977.

¹⁹ Uo. 245.

²⁰ Orbán Zs. 1996.

²¹ A Kallós-gyűjtemény leltározása folyamatban van, a gyűjtemény kalotaszegi anyagának csak egy részét volt módom áttekinteni, ezért elemzésétől eltekintek, a mérai anyag kapcsán azonban a lehetséges párhuzamokra rámutatok. A gyűjtemény következő textiltípusán találok az S motívummal: vagdalásos *háromszélepedő* (Kajántó), *szedetttes háromszélepedő* (Kajántó), keresztszemmel varrt *szegre való kendő* (Kajántó, ltsz. 2003.109.), vagdalásos szegre való kendő (Kajántó) vagdalásos abrosz (származási helyének pontos ismerete nélkül), vagdalásos *takaróruha* (Zsobok, felirata: ÁGOSTON ERESI VARTA 1935), vagdalásos hímzésű férfing (Kajántó), pendely (Kajántó), asszonyos ing kézelője, köténydarázs (Nádasdaróc), valamint györgyfalvi női ingek, pendelyek és gatyák.

²² Péntek J. 1975. 106.

²³ Uo. 1975. 64., 167. (110. kép)

²⁴ Péntek J. 1975. 67.

motívumot a vagdalásos technikával készült hímzett textilfélék széles skáláján megtaláljuk: lepedőkön²⁵, párnacsúpokon²⁶, kendőkön²⁷, modern lakástextíliákon²⁸ egyaránt.

Az S motívum, a *kígyó* mérai textíliákon

Csák László és Gáffy Mózes a mérai ruházati cikkek műszókincsét rögzítő tanulmányának *kígyó* szócikke szerint a kígyó „nagy Z alakhoz hasonló minta”.²⁹ Formája szerint talán valóban indokoltabb lenne a motívumot a nagy Z-hez hasonlítani, hiszen Méréában kizárólag a törtvonalakból álló, tehát a horogrészen két hegyesszögget, a horgok és az átlós szár találkozásánál tompaszögget bezáró formát ismerik, nevezik kígyónak. Ebben természetesen annak is szerepe van, hogy a Kalotaszegre jellemző *írásos* varrásának Méréában nincsen hagyománya³⁰, a motívumot kizárólag szálszámolásos, illetve a 20. század második felétől a szintén számolásos alapuló gyöngyhímzéses technikával varrják. S motívumként való említését az indokolja mégis, hogy mind a régióban, mind Méréában ez a formai asszociáció az általános. Arra a kérdésemre, hogy miért nevezik kígyósnak ezt a mintaelemet, egyik adatközlő a következőképpen válaszolt: *Há, amér olyan kétszer görbe s egyszer egyenes. Hogy mondtam Kiskarcsinak: azt mondtam neki, te olyan vagy, mint az ess: kétszer görbe s egyszer egyenes. Há az milyen, mama? Olyan, mint a kígyó.* (K. A., 73 éves)

A motívumot kizárólag 20. századi textíliákon vizsgálom. A motívum textílián elfoglalt helyét, a hímzés anyagát, színét, a motívum mintában elfoglalt helyét, a kompozíció szerkesztésbeli sajátosságait az alkalmazott technika szerint csoportosítva tárgyalom,

²⁵ Péntek J. 1975. 143. (61. kép)

²⁶ Uo. 143. (60. kép)

²⁷ Uo. 148. (75. kép)

²⁸ Uo. 139. (45. kép)

²⁹ Csák L.–Gáffy M. 1965. 182.

³⁰ Mindössze a vállfűk hímzésére alkalmazták a *sinýórt*, az 1930-as évek végétől kezdődően azonban a vállfűk hímzésében egyre nagyobb teret hódít a laposöltéssel varrt *suja*. Lakástextíliákat (nem hagyományos funkciójában) a hetvenes évektől varrnak Méréában írásossal.

majd külön veszem számba a motívumot díszítményként alkalmazó textilfélék típusát, funkcióját.

1. Szövé

A kalotaszegi szőtteseken jóval később alkalmazták a minták kialakítására alkalmas *szedetttes* szövést, mint más vidékeken.³¹ Méréban a harmincas évek végén jelentek meg a széles, homogén piros vagy fekete, esetleg kék felületeket felosztó, kb. 1–2 cm széles szedések. Ennek az első időszaknak a jellegzetes motívumai a nagy T alakú *té*, a *hegyesrózsa*, az *asztalláb* voltak. A kígyó – egyéb motívumokkal együtt – csak a hatvanas évek második felében, valószínűleg más szálszámolásos technikákból került a mérai szőttesekbe. Ahogyan a régi szőttesek szépségét a ritkán, egy-egy vékony csíknyi fehérrel tagolt nagy piros vagy fekete felületek jelentették, az új, szedetttes hímek is befedték a szőttes egész felületét: több keskenyebb mintából álló 10–20, majd később akár 30 cm széles egységeket alakítottak ki, amelyet csík, vagy később eltérő színű szedés tagolt. A kígyós mintának két változata alakult ki: a vagdalásos munkákról, darázmintákról és inggallérokra ismert S és X alakból, a kígyóból és asztallábból kialakított mintát *rigi kígyós*nak (1. kép³²), a nyolcvanas évek elején megjelenő *kígyó-félbokréta* társítást *új kígyós*nak (2. kép) nevezik. Ez utóbbi első alkalmazójára még jól emlékeznek, az új mintát *a Pikk Kati kígyósaként* is említik. A kígyóst általában szélmintaként alkalmazták a szélesebb, több minta együtteséből álló egység lezárására. Az egység közepére kerülő szalagmintának szélesebbnek kellett lennie, mint a szélmintának, ezért középminaként a kígyós vízszintes tükrözésű változatát alkalmazták (3. kép). A kígyó vagy egyszerűen eltolva, vagy függőlegesen tükrözött formában ismétlődött.

Hát a kígyót, aztot választéknak töttük mindig. (...) Ha a kígyó középre ment, szembe töttük.

[A kígyó horga szembe van, vagy hogyan ismétlődik?]

³¹ Vö. MNL 1979. 747–748. A kalotaszegi falvak sorában kivételnek számít Kajántó, ahol már az 1920-as években takácsszőttesekre emlékeztető, gazdagon szedett darabokat is szőttek.

³² A képek Méréban, 2004. őszén készültek, saját felvételek.

Mikor hogy tettük. Vót aki tette egyformán, vót aki ellenkezőleg, fordítva, hogy egyik erre, másik arra. Ez már attól függ, hogy az, aki csinálta, szedte fel, vagy varrta, hogy hogy akarta tenni. (S. A. 66 éves)

A gyöngyszövés a negyvenes évek elején jelent meg Mérában, s vált az időszak egyik kedvelt ruhadíszítési eljárásává. Az ezzel a technikával készült díszítményeken a kettőzött, függőleges tükrözésű kígyómotívum, amelyet már *tulipánt*nak neveznek, álló helyzetben, szélminta elemeként ismétlődik (4. kép). Nem számít igazán gyakori, kedvelt mintának: 83 gyöngyszövésrel készült *ruhaszedés* közül (az ünnepi kötény vízszintes, ráncrögzítő szerepű díszítménye) mindössze három darabon talákoztam alkalmazásával.

2. Vagdalásos

A vagdalásos (helyi nevén: *vágásos*) hímzést a szakirodalom igen régi, „időtlen” technikaként tartja számon, mivel mind a legkorábbi emlékekben, mind a legújabb időszak hímzéseiben gyakori.³³ Mérában a hetvenes években még rendszeresen varrtak vágásost, az utána következő időszakban a technika alkalmazása alkalmoszerű. A hímzés színe szerint két típusát különböztetik meg, a *fehérést* és a *tarkát*. A fehéres a régebbi, elterjedtebb változat, a színes, piros-fehér hímzésű darabok³⁴ a század első évtizedében jelentek meg.³⁵

A minta kontúrját előbb *angyalozással kinagyolják*. A kígyómotívumot a kivágott, átlós lyuksorokból alakítják ki. Két üres lyuksor közé általában négyes osztatú, *ablakosan* töltött lyuksor kerül (5. kép). Ezt tartják a jellemző töltésformának, a kétosztatút (6. kép) idegennek találják. A kígyó horgai által közrezárt felületet dőlt laposöltéssel, *vesszővel, fenyőágason* (6., 7. kép), vagy laposöltéssel varrt páros levelekkel (8. kép) díszítik. Az átlósan haladó kettős levélsort alkalmanként a szabad felületből adódóan szintén levelet formázó lyukak szakítják meg (5., 9. kép). A kígyó-

³³ MNL 1979. 548.

³⁴ 1928-ból már datált darabunk is van (Mérái tájház gyűjteménye, ltsz. 2002. 108.), tehát a húszas évek végén már biztosan készítették a vagdalásosnak tarka, piros-fehér hímzésű változatát is.

³⁵ A színes vagdalásos mintákat Malonyay Dezső is újaknak minősíti. Malonyay D. 1907. 381. ábra.

szalag választó, komplementer jellegű motívuma az *asztalláb* (10. kép), illetve ennek díszesebb, átlósan haladó kettős levélsorból kialakított változata, az *asztallábas félbokréta* (9. kép).

A kígyómotívum váltakozhat 4 páros levélből, *nyúlfilekből* kialakított bokrétával is (7., 9. kép).

Megkülönböztetnek *kis-* és *nagykígyós* mintát. Különbséget a kettő között a lyukSOROK száma alapján tesznek.

[Kiskígyó és nagykígyó között mi a különbség?]

Há kisebb. A nagykígyósnak több a vágása, s a kicsinek nincs annyi. Szílesebb, látja, s ennek né, mennyi van. Ez már a nagyobb, mert több a vágása. (S. A., 66 éves)

Ládd, ez szélesnek széles, lehet nagyobbítani, kisebbíteni, de kiskígyó, mert nem nígy rend lyuka van, hanem csak kettő. (V. E., 74 éves)

Kiválasztásukat a díszítendő felület mérete is befolyásolja. Általában a *nagykígyós* alkot önálló mintát, a *kiskígyóst* inkább szél- vagy kiegészítő díszítésként használják. A motívumok egyszerű vagy függőleges tükrözésű eltolásával létrehozott szalagmintát mindig valamilyen szélmintá: *vessző* (7. kép), *horgas* (5. kép), *borsóhím* (6., 9. kép) vagy *hájagos borsóhím* (8. kép), esetleg ezek párhuzamos jelenléte zárja.

...szálalepedőt is mikor varrtuk, vagy középnek töttük a kígyóst vagy kétfelől azt is, választéknak.

[Volt választék a szálalepedőn is?]

Há persze. Nyúlfil, közbül kígyós, vagy kétfelől a kígyós, s közbül egy nagytüreji.

[A nagytüreji mellé is tették?]

Tették, persze. S a recerózsás mellé. A kígyót mindig választóként tötték.

Borsóhím, a kicsi borsóhímet tették, vagy a hájagos borsóhímet. S akkor úgy vót téve a lepedőre is. (...)

[Szálalepedőbe tették szembefordítva?]

Nem tötték, nem vót téve csak a szüttesbe. (...) Középre kisebb talált. Ha kivarródott mind a három szél, akkor közbül nem töttek annyi nagyot, mint a szilire. (S. A., 66 éves)

Bár a vagdalásos minták alapján készültek, a tarkán varrt daraboknál gyakori, hogy az angyalozás, valamint a laposöltésű leve-

lek kivarrása után nem vágják ki a textíliát, ilyenkor azt mondják, hogy *csak angyalozással van készítve* (11. kép). A tarka vagdalásos textíliák között a kígyós minta ritkának számít, inkább a *rece-rózsás* a megszokott. A gyűjtés során mindössze két, az 1940-es években varrt kígyós tarka lepedővel találkoztam.

A vagdalásos technikával készült kígyóminták többségében a kígyómotívum egyszerű vagy függőleges tükrözésű eltolásával alakul ki a szalagminta. Ez alól kivételt csupán a sodrófa tárolására szolgáló *laskanyútótartók* mintája (12. kép) jelent. Ez a Méréban különösen a húszas évek második felében divatos minta a szakirodalomból is ismert³⁶. A szalagminta ismétlődő négyzet alakú egységeinek sarkaiban átlósan, tehát egymással derékszöveget alkotva találhatóak a laposöltéssel varrt kígyómotívumok. A vagdalásos hímzéseknel megszokott angyalozást a kígyót keretező kettős keresztzemsor helyettesíti. Vagdalásos technikával (lyukasan, illetve ablakosan töltve) a 4 kígyómotívum által közrezárt rombuszalakzat, illetve a kígyók külső oldalai által zárt kis háromszögek vannak hímezve. A minta felfogható a hegyesszögben elforgatott kígyómotívum kettős, függőleges és vízszintes irányú tükrözésének (kétfogású forgástengely), amely ebben a kétszeresen tükrözött formában ismétlődik a translációs tengelyen. A minta mozgalmasságát színritmus (piros és fehér váltakozása) hangsúlyozza. Ennek a mintának is készült vagdalás nélküli, csak angyalozással díszített változata is.

3. Szálánvarrott, fonottkeresztzemes munkák³⁷

A kalotaszegi gallér- és kézelőminták bemutatása kapcsán Palotay Gertrúd arra figyelmeztet, hogy ezek semmiféle rokonságot nem mutatnak a *párnacsúpokon*, *kendőkön*, *lepedőkön* meg-

³⁶ Péntek J. 1975. 148. Ugyanazt a mintát alkalmazták a Kallós-gyűjtemény kajántói vagdalásos szegrevaló kendőjén is.

³⁷ A szakirodalom a fonott keresztzemet szálánvarrotnak nevezi. Azt gondolom azonban, hogy a szálánvarrott gyűjtőfogalom, amelybe mindazok a technikák beletartoznak, amelyek szálszámolásra épülnek, ezért a továbbiakban inkább a művelet lényegét sokkal jobban tükröző fonottkeresztzemes, illetve a helyi *akasztalat* terminust használom. Az *akasztalat* egyaránt jelenti a technikát, illetve az egy öltésegységet.

figyelhető régebbi keresztöltéses mintákkal.³⁸ Valóban, akár a Malonyay-kötet tábláit, akár a Magyar Néprajzi Múzeum világhálón hozzáférhető gazdag keresztöltéses kalotaszegi anyagát vizsgáltam, egyszer sem találok a gallérokra és kézelőkre alkalmazott mintákkal, így a kígyómotívummal, kígyós mintával sem.

A gallérokra, kézelőkre díszítő hímzés legfontosabb jellegzettsége a hangsúlyos, tömött mintázat. A mindig egy irányba haladó fonottkereszt szem-sorok szinte az egész felületet ellepik, a vászonalapból egy-egy *akasztalatnyi*, kis négyzetegységnyi villan ki mindössze. A ritka, szellős mintákat nem kedvelik. Dajaszászné Dietz Vilma–Palotay Gertrúd gyűjteményében bemutatott kígyós minták mindegyikét ismerik Mérában. Formai, szerkesztésbeli eltérést mindössze három esetben tapasztaltam. A szövésnél már jelzett módon a keresztöltéses gallérhímek esetében is megjelenik a vízszintesen tükrözött kígyóból kialakított *tulipánt* (13. kép), ezt azonban ennek a technikának az esetében mindig asztalláb váltja.

Most H. K. unokájának vartam egy gallért, a kígyó össze van ízelve, fordítva, olyan mint egy tulipánt. S akkor kettő így van szembe, s akkor a másik megint háttal van véle. (K. A., 73 éves)

A kígyó horgában a megszokott üresen hagyott vagy átlós keresztöltéssor helyett megjelenik a vagdalásos technikánál megfigyelt vessző (14. kép), illetve páros levelekből álló kiegészítő elem (15. kép). Mivel a harmincas évek közepétől – mint a többi női viseletem díszítése esetében is – nagyfokú szélesedési, gazdagodási tendencia figyelhető meg, a kígyómotívumot is több (nem nagyobb) egységre, akasztalatra varrják, ezáltal nagyobb, vastkosabb formát hozva létre. A mintaszerkezetre mind az egyszerű eltolás, mind a függőleges tükrözésű eltolás jellemző.

4. Darázsolás

Leggyakrabban a darázsolások, illetve a darázsolást helyettesítő, annak mintakincsét hasznosító technikák esetében találkozunk Mérában kígyós mintával, kígyó motívummal. Egy 2001-ben végzett felmérés szerint³⁹ Mérában a vizsgált 2016 kötényszedésből 495 darázsolat alapú, további 720 készült olyan technikával, ami le-

³⁸ Dajaszászné Dietz V.–Palotay G. 1942. 296.

³⁹Vö. Tötszegi T. 2003.

hetővé teszi a darázminták alkalmazását. Az 1215-ből összesen 596 esetben szerepel a kígyómotívum: 201 esetben szalagmintaként, fekvő vagy álló pozícióban (pl. 16., 17. kép), 116 esetben a mintát tagoló X alakú asztalláb komplementer elemeként, szintén fekvő vagy álló helyzetben (pl. 18., 19. kép), 104 esetben másodlagos, térkitöltő szerepben (pl. 20. kép), 43 alkalommal centrális pozícióban (21., 22. kép). 97 esetben a kígyó kettőzött, függőleges tükrözésű változata, a *tulipánt* a főmotívum (pl. 23. kép). 35 esetben ugyanez a motívum az asztalláb komplementereként szerepel (pl. 24. kép). Az 1910–20-as évekből származó minták sokkal egyszerűbbek, mint későbbi társaik, az alapot egy vagy két motívum ritmikus ismétlődése tölti ki pántszerűen. Gyakran egy szedésen belül is más-más színű alapot darázsoltak a különböző mintaszalagoknak, tovább színesítve, aprózva, mozgalmasabbá téve ezzel a díszítendő felület egészét. Különösen a negyvenes évek elején volt gyakori a 2–3 színelapú vízszintes sávból építkező szedés. A harmincas évek közepétől jellegzetes szerkesztési mód a motívumok, sőt egész minták vízszintes, függőleges tengelyű tükrözése is. A díszítendő felület egészen felaprózódik, az addigi egyértelmű, tiszta, könnyen nyomon követhető mintákat lassan kiszorítják az egyszerre több kompozíciós elvet, az egy- vagy kéttengelyű tükrözést, eltolást, színritmust egyaránt hasznosító, komplikált szerkezetek.

5. Gyöngyhímzés

A hetvenes évek divatjára jellemző szabadrajzú gyöngyhímzéses szedések gyakran kígyós-asztallásbas széldíszben záródnak. Ehhez a mintát nem rajzolták elő, hanem a felvarrandó gyöngyszemeket számolva alakították ki a mintát a darázmintáknál megszokott módon.

A másik kedvelt gyöngyhímzéses, tulipántnak nevezett forma két függőleges tükrözésű kígyóból áll (25–26. kép). Nem kapcsolódik közvetlenül más motívumhoz, külön, egymagában áll.

6. Csipkefélék

Mérában mindhárom ismert csipkekészítési technikával, varrva (*inyimára*), horgolva (*kötve*), valamint recetechnikával (*neccelve*) készítenek kígyós mintákat. Az erős gyapot vagy kenderszálla varrt tücsipkekben a *kígyós-asztallásbas* mintát dupla

lyuksorokból alakítják ki (27–28. kép). A horgolt csipkék lehetnek csak kígyósak, ha a kígyók választó nélkül, *egyre-másra* következnek (29–30. kép), de választhatja őket *hegyesrózsa* (31. kép) vagy *asztalláb* is (32. kép). Ami a technikai kivitelezést illeti, lehetnek egyszerűek, csak lábakból és lyukakból állóak (29., 31. kép), illetve *pókosan kötöttek* (30., 32. kép). A két anyagszél közé varrt csipkét *szílnék* nevezik. A *szílt* kétoldalt valamilyen egyenes széldísz zárja le bármely minta esetében. Az egyszerű lyuksort itt is *borsóhímnek* (32. kép), a lábakkal díszesen váltottat *hájas borsóhímnek* (29–31. kép) nevezik. Ha a csipke az anyag szélére kerül, a csipke egyik hosszában kis *cak kent*, vagy valamivel nagyobb *taréjt* horgolnak.

A reccsипkéken megfigyelhető kígyómotívum a technikából adódóan is vastkosabb, ugyanakkor elnyúltabb a más technikáknál megszokottnál. A kígyó két horgát a szárhoz képest kétszeres vastagságú töltéssel hangsúlyozzák (33. kép). A vizsgált darabok kígyómintája minden esetben széldíszként szolgál.

1. táblázat. Műfaj és technika összefüggése

Alkalmazott technika	Helyi neve	Alkalmazási terület
nyüstös szövés	<i>szedettes</i>	lakástextil, surc
kereszt szem	<i>kerekszem</i>	női ing gallérja, kézelője, laskanyújtótartó, tarka lepedő
fonott kereszt szem	<i>akasztalat</i>	női ing gallérja, kézelője
laposöltés	<i>sujta</i>	női ing gallérja, kézelője, férfiing váll, pendely, fehérés lepedők, laskanyújtótartó, fésű-, kefetartó
darázsolás	<i>rókánézás</i>	bagazia és kötény szedése, női ing mellrésze
tűcsipke: hurkolás	<i>inyimára varrás</i>	pendely, bőgatya, női ing kötése
szálhúzásos töltés		fehérés lepedők, pendely, férfiing, laskanyújtótartó, fésű-, kefetartó
kockaöltés	<i>angyalozás</i>	fehérés és tarka lepedők, pendely, férfiing, laskanyújtótartó, fésű-, kefetartó

Alkalmazott technika	Helyi neve	Alkalmazási terület
vagdalásos	<i>vágásos</i>	fehéres lepedők, pendely, férfiing, laskanyújtótartó, fésű-, kefetartó
gyöngyhímzés		díjósbojt, sallang, kötény szedése, kötése
gyöngyszövés		kötény szedése, pártá szedése
recekötés, -töltés	<i>neccelés</i>	főkötő, lepedő csipkebetétje és szegély csipkéje
horgolás	<i>kötés</i>	lepedő és pendely csipkebetétje és szegélycsipkéje

Csák László és Gálffy Mózses tanulmánya néprajzi vonatkozásokot is tartalmaz. Eszerint a kígyómotívumot „Lepedőbe, törülközőbe és kötényszedésbe teszik. A kötény szedésébe régen hárászból varrták, ma színes aprógyöngyből készítik. Fekete alapszínű mintába zöld vagy piros kígyót varrnak; ma a fiatalok fehér vagy sárga színű kígyómintát is alkalmaznak.”⁴⁰

Ha a különböző textilféléket műfajuk és funkciójuk szerint csoportosítjuk, látjuk, hogy a motívum mind az öltözetelemeken, mind a lakástextileken már a 20. század elejétől előfordul. Különösen az öltözetelemek, illetve a valamilyen rítushoz kapcsolódó textiliák esetében nagy a motívum megterheltsége.

A női ingek hímzett részeiben, a galléron, kézelőn, ingkötésben, illetve az ingmell ráncolt szedésén is gyakori motívum. *Vállfű* (az ingujjak vállrészén végigfutó hímzett sáv) azonban egyetlen alkalmazásával sem találkoztam.⁴¹ Méréban az ingvarrásnak a negyvenes évek közepéig volt töretlen folytonossága, majd három évtizednyi szünet után a hetvenes évek végén készültek először újabb darabok. Az újabb női inghímek a régiek technikailag pontos másolatai, mégsem keltik ugyanazt az esztétikai hatást, ami elsősorban a hímzőfonal, a hárász műszálra cserélésével, a hímzőfo-

⁴⁰ Csák L.–Gálffy M. 1965. 182.

⁴¹ Péntek János disszertációjában ez az alkalmazási terület is feltűnik. Vö. Péntek J. 1975. 143.

nal színének megváltozásával⁴² magyarázható. Ma a hímzett ingeknek (vállfűsing, asszonyos ing) elsősorban ünnepi, reprezentációs funkciója van. A vállfű megléte vagy hiánya kor, illetve állapotjelző funkcióval bír: a vállfűsinget csak lányok, vagy egészen fiatal asszonyok viselhetik.

A vászonpendelyek anyagszéleket összekötő varrt vagy horgolt csipkéjének is kedvelt motívuma a kígyó.

Pendelybe is varrtak kigyost... Ment kötve is, varruva is.

[Kötve: horgolva?]

Horgolva, igen. (...) Csináltak olyant is. S osztán, hogy mondják: ahány falu, annyi szokás. Kajánton például, ott soknak van, nem csak kigyoson vót, hanem másféle minta is vót horgolva. (...)

[De itt, Mérában ?]

Itt Mérában, nekem vót egy kicsi pendelyem, rígen úgy mondták, vöttük a másik pendely alá. Na, nekem úgy vót akkor, ilyen félszilek vótak, s úgy vót a kiskigyos beléje horgolva. (K. A., 73 éves)

A vászonpendelyeket a 20. század derekától egyre inkább kiszorították a gyolcspendelyek, illetve a színes anyagokból készült *szoknyák*. Újra fontosakká a nyolcvanas évek közepétől, a *bagaziák*⁴³ négy évtizednyi szünet utáni új divatja kapcsán váltak.

A bagazia ráncainak díszes rögzítésére szolgál a csípőrészen vízszintes irányban végigfutó darázsolt díszítmény, a *szedés*. Ma már külön anyagdarabra készítik el, s utólag rögzítik a ráncok tetejére, akárcsak a *ruhák* (kötények) hasonló szerepű szedéseit.

Kötényként szolgál a mindkét nem által viselt *szüttes surc*.⁴⁴ A régebbi, csak csíkozással díszített darabok a mindennapi munkához is használatosak voltak. A későbbi, egyre gazdagabb – egyebek között kígyós hímekkel is díszített – darabok inkább ünnepinek

⁴² A negyvenes évek közepéig készült ingek hárásza sárgáspiros, élénk korallszínű, míg az utóbbi harminc évben használt műszál kárminpiros.

⁴³ A bagazia „felhajtott elejű félszoknya”. Csák L.–Gálffy M. 1965. 86.

⁴⁴ Két anyagszél bőségű kétnyüstös kender- vagy gyapotvászonból készül. Díszítménye a surc aljától 15–20 cm-re kezdődő piros, illetve fekete színű, az anyagba beleszőtt minta, a *szedis*, illetve az anyagszéleket összekötő egyszínű vagy piros-fehér, illetve fekete-fehér váltakozású *vízfolyás* vagy *kötis*. Korcát szélesen visszahajtják, kötöt fűznek bele, végül a kész surcot nagy lapos ráncokba lefogják. A surcot alkalmilag kékítik is.

számítanak, a hatvanas–hetvenes években egy speciális, a lakodalmi ritushoz kapcsolódó használatuk is kialakult.⁴⁵ A különböző fejrevalók esetében (párta, *fükötő*, *fükötőcsipke*, *kicsifejű szalma-kalap*) a kígyómotívum általában szélmintaként szerepel. A kiegészítők közül a *díjösbojtot*, illetve a *sallangot* díszítették, s díszítik ma is kígyós mintával.

A férfiak viseletdarabjai közül a *bűgatyát*, a *ráncos inget*, a *surcot* és a fiatalokat megillető *pántlikás szalmakalapot* díszítették *kígyósan*. Ezek a viseletelemek (a ráncos ing kivételével) a tízes évek végén, a húszas évek elején maradtak ki a mérai férfiviseletből.⁴⁶

A kígyómotívum a lakástextileknek is kedvelt motívuma. Használati, reprezentációs és valamilyen ritushoz kapcsolódó tárgyakon egyaránt szerepel. A mindennapi használatra szánt textilek közül a falra akasztott, tehát védettebb kisebb darabok (laskanyújtó-, fésű-, kefetartó) általában hímzettek, a nagyobb használatnak kitett textíliák (*iszákok*, *törülközőkendők*) szövással készülnek. Reprezentációs célt szolgálnak a tisztaszoba, a *falusi* vagy *cifraszoba* textíliái. A szőtt darabokat (*rúdravaló*, *párnacsúpok*, *háromszél-* vagy *fejtőlepedő*, *szalmazsákcsúp*, *ágyfűtőlvaló*, *abrosz*, *falvédő*) általában azonos mintával szőtték, tehát díszítményük is tárgyegyüttes voltukat hangsúlyozta. A *vendégágyra* vagy *kiságyra* hímzett *kétszil lepedő* kerül. Ezekben a kisebb lepedőkön különösen gyakori a kígyóminta alkalmazása. A *vetettágyat* is szokták *fehéres*, *szálalepedővel*, illetve duplán, *fejtős-* és *szálalepedővel* egyaránt felvetni. A vetettágy dísze a párnák alá helyezett pi-

⁴⁵ A felszolgálati feladatokat ebben az időszakban a vőfélyek és a nyoszolyó-leányok látták el, alkalmi öltözetükhöz szőtt surc is tartozott.

⁴⁶ Faragó József–Nagy Jenő–Vámszer Géza szerint ez a viselet Mэрában 1925–35 között fokozatosan ment ki divatból. (Faragó J.–Nagy J.–Vámszer G. 1977. 267.) Én kizárólag a tízes évekből, illetve a húszas évek elejéről származó fényképeken találok ezzel az öltözetrel, ami természetesen nem jelenti azt, hogy alkalmilag nem hordhatták. Az adatközlők emlékezete, s a korabeli fényképek tanúsága szerint a férfiak egyik *surc*fajtája élénk színű (piros, fehér) szövetből készült, a női kötélynél megszokott 2–3 hosszanti díszítmény, a *kötés* mellett az aljától 20–25 cm-re vízszintes hímzés- vagy rátétsorok is ékesítették. A függőleges tükrözésű kígyómotívumok a kötést díszítették. Hiányzott viszont róluk a női kötések sűrű, derékrészi ráncait lefogó *szedis*. Anyagát nagy *lapis* ráncokba fogták le, akárcsak a korabeli női köténekét.

ros *paplany* is. Ennek lelógó, szembetűnő részét a Nádamente más falvaiban gyakran díszítik fehér gombokkal. A gombokból kígyóasztalláb, rózsás, madaras mintákat alakítanak ki. Mérében nem vált általánossá ez a díszítési eljárás, de néhány esetben itt is alkalmazták, s épp *kígyó-asztalláb* formában. A cifraszoba textíliáinak a reprezentációs funkción túl rituális funkciója is van.⁴⁷

Ha a tisztaszoba reprezentációt szolgáló textíliái adott esetben rítushoz is társulnak, vannak olyan tárgyak, tárgyegyüttesek, amelyek konkrétan egy-egy rítushoz kapcsolhatók. Amikor a lány keletyét készítik, a cifra textíliák elkészítik a gyászos változatát is. Gyász alkalmával a tisztaszobát teljesen gyászosba öltöztetik. A temetőbe szánt italos és kenyeres kosarakat gyászos abroszokkal vagy *takaróruhák*kal takarják le. A készen vásárolt szőfődelek elterjedése előtti időszakban a koporsóba a halott alá szálalepedőt helyeztek⁴⁸, a csupaszon maradt végre, a lábhoz szőtt *koporsóvégibe*valót tettek. A ravatal feldíszítéséhez ma is három szálalepedő szükséges.

A lakodalmi rítus kelléke a nagyméretű percekre kötött *násznagykendő*, a lakodalmi és keresztelői rítusé egyaránt a szőtt takaróruha és *italostarinya*. Ez utóbbiak az ajándékba vitt sütemény és ital díszes szállítására szolgálnak.

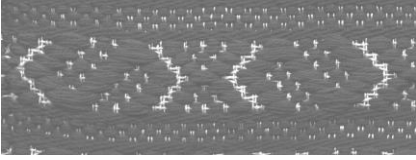
2. táblázat. A motívum alkalmazásának jellemző műfajai

Öltözetelemek				Egyéb textíliák		
Női		Férfi		Használati	Reprezentációs	Rítushoz kapcsolódó
ing	gallér	bőgaty	széle- inek össze- fogó var- rása	törülköző- kendő	párna- csúp	fehéres-/ fejéres-/szála lepedő

⁴⁷ Így pl. a keresztelezés szertartása után hazatérve a kisbabát a szőtt abrosszal leterített asztalra teszik, hogy *Olyan első legyen a templomban s a táncban, mint az asztal a házban*. Fial személy ravatalához a színes lakástextilek halottas textilekként is szolgálnak.

⁴⁸ A koporsóba általában a kevésbé hímzett lepedőket tették, így a kiskígyós lepedők közül, mivel nem számítottak nagyon gazdag híműnek, sokat eltemettek. Információim szerint az utolsó szálalepedős temetés 1989-ben volt.

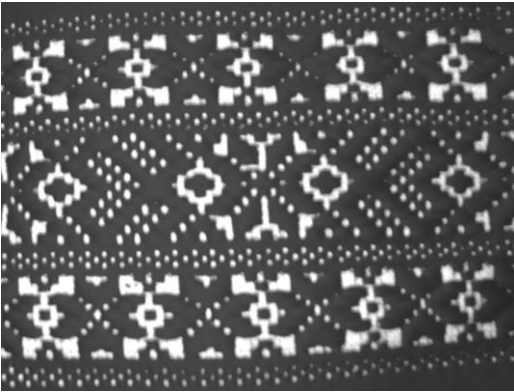
Öltözetelemek				Egyéb textíliák		
Női		Férfi		Használati	Reprezentációs	Rítushoz kapcsolódó
	kézelő	rán-cos ing	váll	iszák	ágy elé való lepedők	gyászos abrosz
	ingnyak ráncolása	szalma-kalap	kari-mája	laskanyúj-tótartó	rúdravaló	gyászos pánaecsúp
	ingkötés	surc	kötése	kefe-, fésűtartó	ágyfűtől- való	ágy elé való lepedő
pendely	szélek össze-kötő hímzése				szalma-zsákcúp	gyászos rúdravaló
bagazia	szedése				abrosz	gyászos ágyfűtőlvaló
ruha	szedése				falvédő	gyászos abrosz
	kötése				paplan	gyászos falvédő
szótt surc						gyászos takaróruha
fűkötő						násznagy-kendő
fűkötőcsipke						takaróruha
párta	szedése					italos tarisnya
kicsifejű szalma-kalap	karimá-ja					
	sallang-ja					
díjósbojt						
sallang	rakása					
	bojt vége					

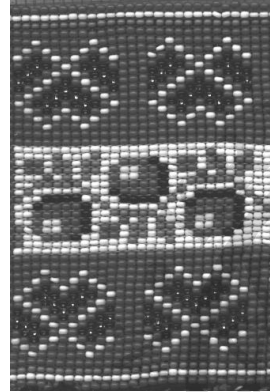
1. kép.

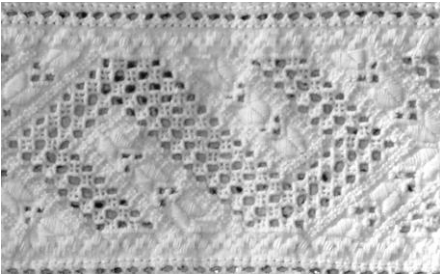
2. kép

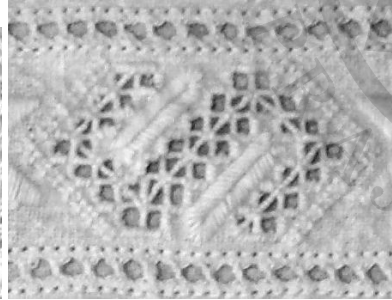
3. kép

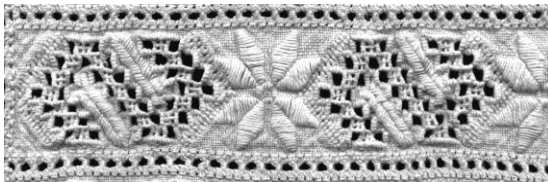
4. kép

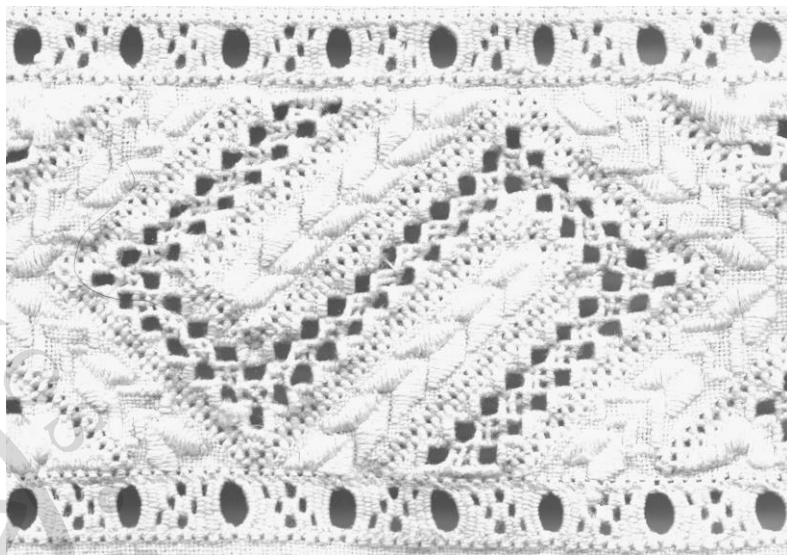
5. kép

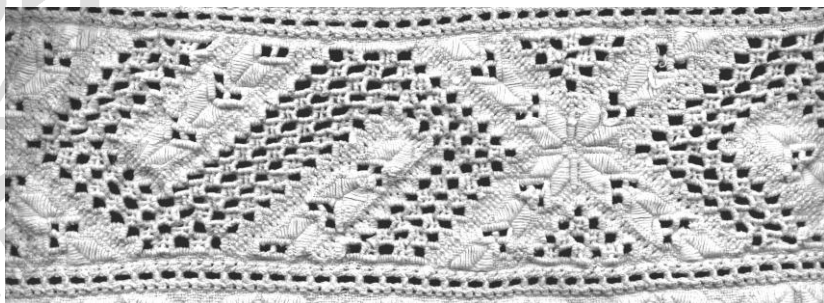
6. kép

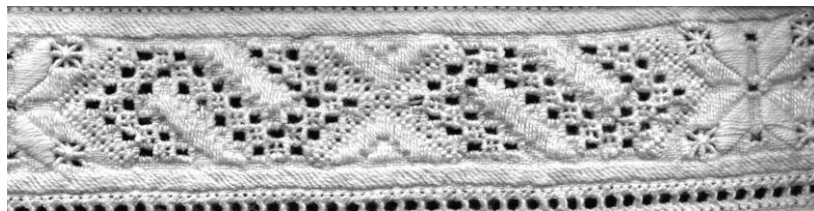
7. kép

8. kép

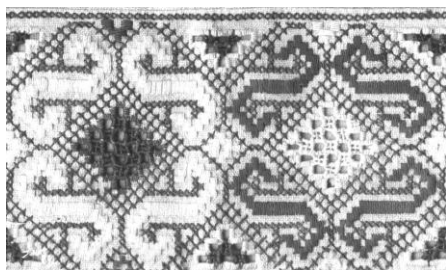
9. kép

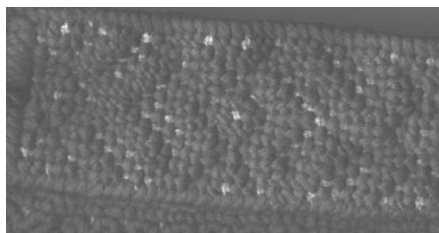
10. kép

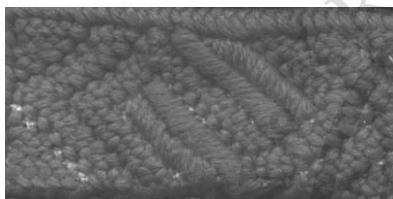
11. kép

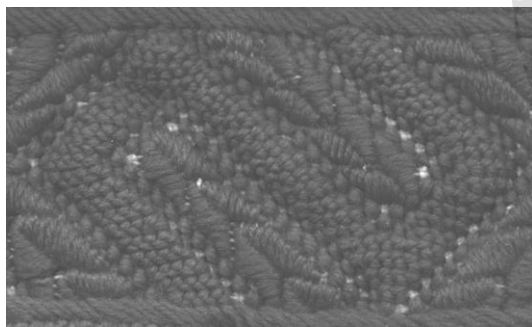
12. kép

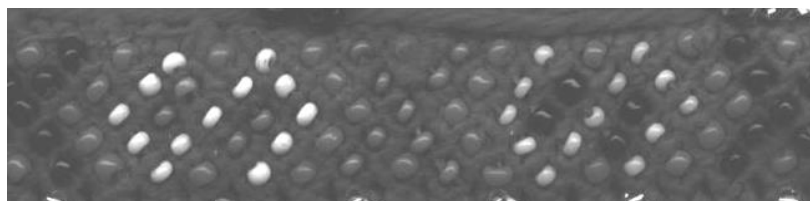
13. kép

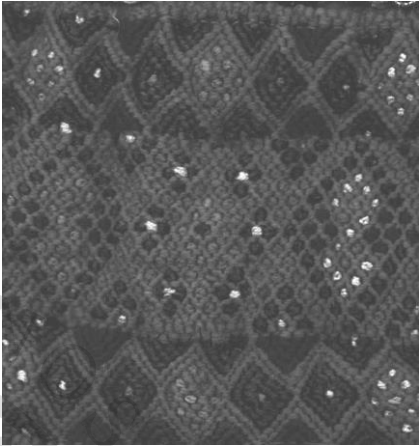
14. kép

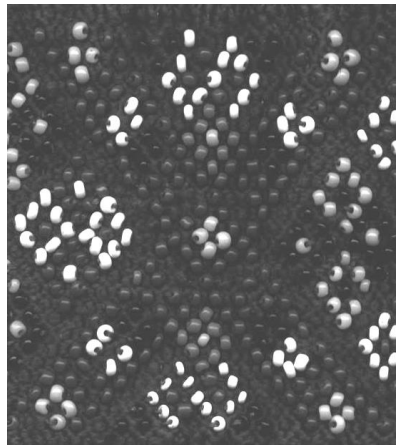
15. kép

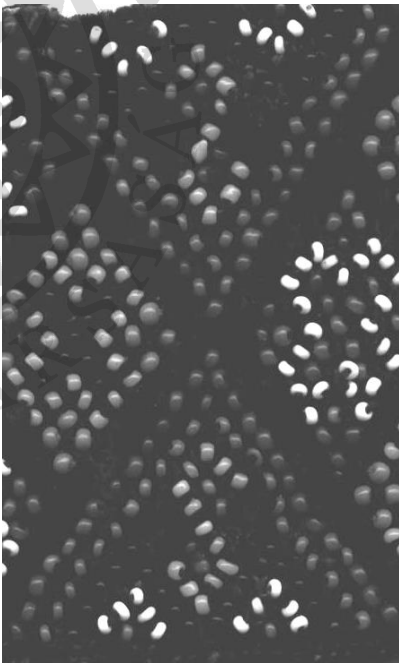
16. kép

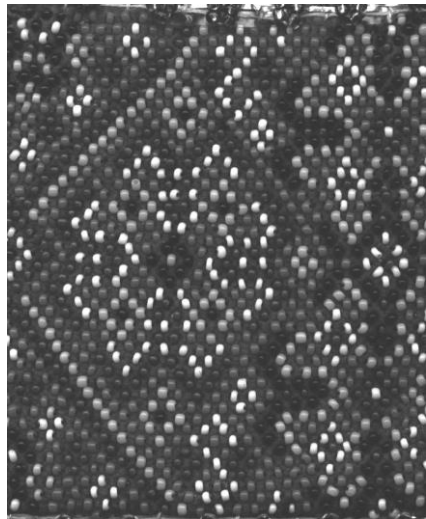
17. kép

18. kép

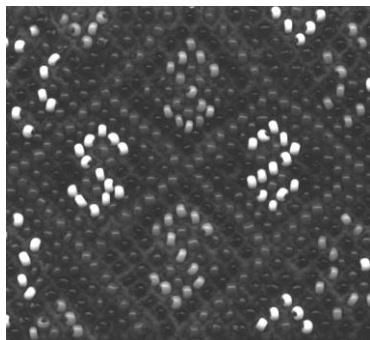

19. kép

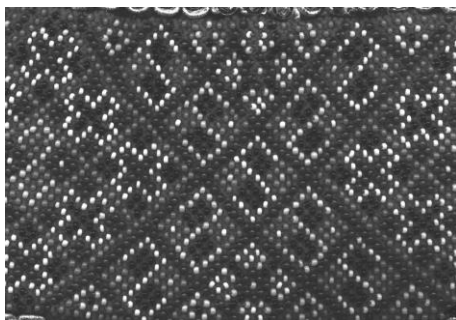

20. kép

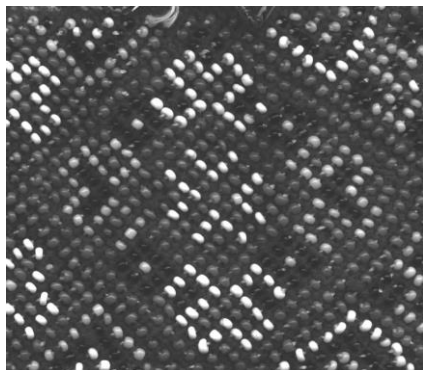

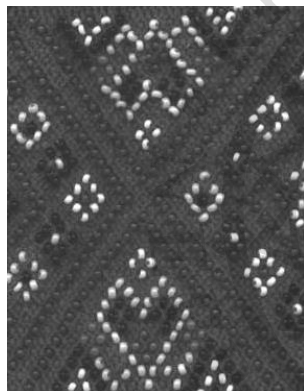
21. kép

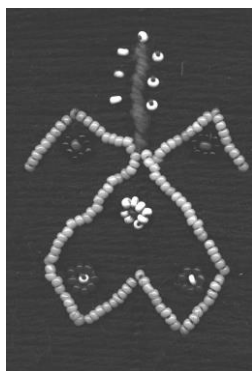
22. kép

23. kép

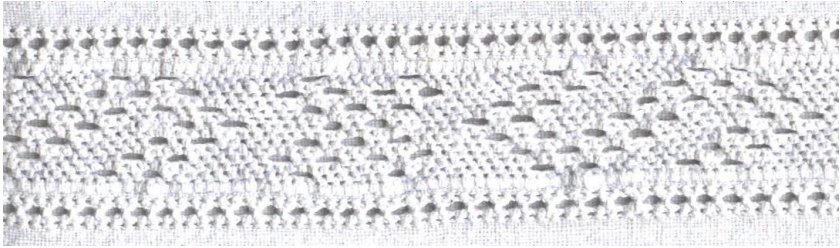
24. kép

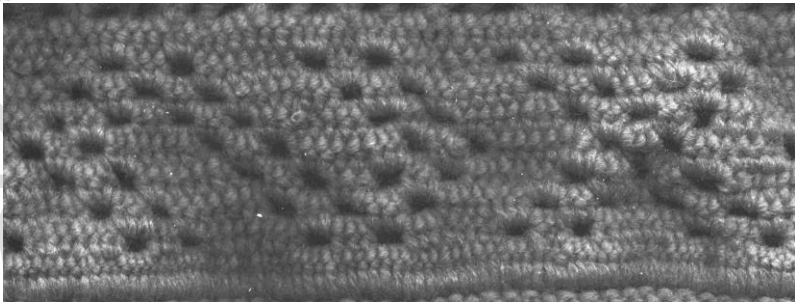
25. kép

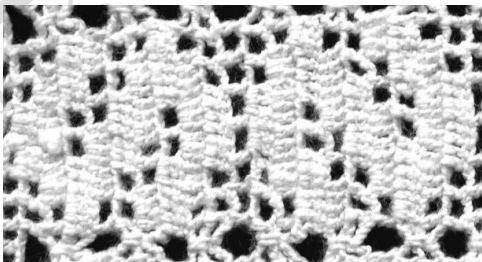
26. kép

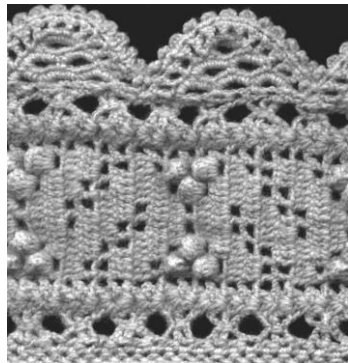
27. kép

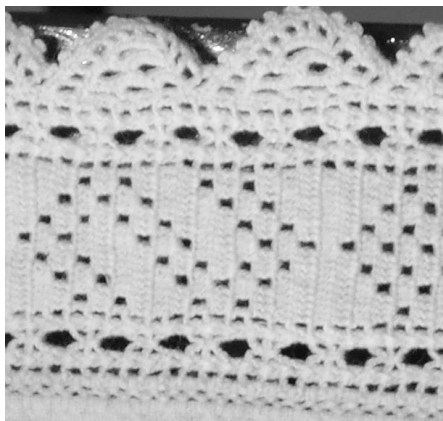
28. kép

29. kép

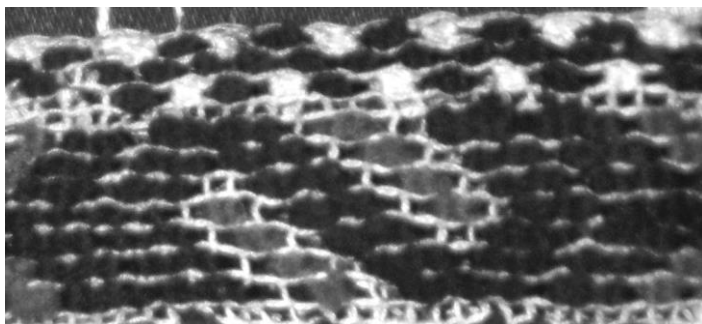
30. kép

31. kép

32. kép

33. kép

Összegezés

Az S alakú kígyómotívum a mérai textíliákon már a 20. század elejétől, több technikai megoldásban, nyomon követhetően jelen van. Az egyszerű eltolással vagy tükrözéses translációval szerkesztett minták alkothatnak főmintát, vagy zárhatják szeldíszként a díszített felületet. Igen kedvelt motívuma a különböző hímzett öltözetdaraboknak, de nagy számban fordul elő valamely rítus kellekeként funkcionáló textíliákon is. A kész daraboknak (nem magának a motívumnak) van rituális funkciója is.

A motívum nagy megterheltsége, széles körben ismert volta arra készítetett, hogy esetleges jelszerrepének, jelentésének is próbálják utánajárni. Az adatközlők a kígyómotívumhoz ma semmilyen jelentést nem kapcsolnak, bár a helyi hiedelemháttér – a helyi hiedelmekben a kígyó a néprajzi szakirodalomból ismert⁴⁹ szelíd, szerencsét hozó házi kígyóként, fehér kígyóként szerepel⁵⁰, sőt

⁴⁹Vö. Erdész S. 1984.

⁵⁰ *Hát nagyapám magyarázta nekünk régen, mikor gyerekek voltunk, hogy a nagyanyáknak, az üknagyanyáknak vót egy fehér kígyója, ott tartotta az istállóba. S egy nap úgy kijött a járdára, s végig vót nyútozkodva egészen a kígyó a járdán, s ő meg akarta ütni. S elkiáltotta magát nagyanyánk, hogy János, ne-hogy bántsad, mert rögtön megöl. S akkor ő nem bántotta, a kígyó megfordult szépen, bement az istállóba, s mikor nagyanyám meghalt, mert hamarabb meghalt, mint nagyapánk, amikor kiásták a sírját, a sírján, a koporsóján végig vót fekvő a fehér kígyó. Azt mondta, hogy az szerencsekígyó, s azt nem szabad bántani.*

(Úgy mesélte tegnap, Kati néni, hogy a kígyó akkor pusztult el, mikor meghalt a nagyanya.) Hát akkor kellett, hogy meghaljon, mikor a nagyanyánk, mert mondom... de bement a sírba, s ott, ott kinyútozódott egészen a koporsón, s ott vót benn a sírba, ott kapták meg, mikor nagyapámat temették. Akkor. Elpusztult, többet nem látta a kígyót senki, hogy nagyanyám meghalt, a kígyó is eltűnt. Senki többet nem látta. Osztan, hogy milyen kígyó vót... há mi gyerekek vótunk. Ugyi mikor nagyapám magyarázta nekünk. (...) A nagyapám, aki magyarázta nekünk, ötvenkilencben halt meg (...). A nagyanyánk, az ott lakott, ahol Horváth Anus, ott lakott fenn, a Nyisztor-teleknek hitták azt a telket. Hogy mér, én nem tudom. (...) Édesanyám is magyarázta, hogy látták ők is a kígyót, s többet utána nem látták. (...) A házak alatt ... azt mondták, hogy minden ház alatt van kígyó. Mer az szerencsekígyó. Azt nem szabad megölni. Például a mi házunk, az mikor lebontották a régi házat, az utolsó kő alatt vót, mondja meg az öreg. Mikor felvették a követ... (Férfj: Pontosán én vettem fel a követ.) A kígyó így,

alakja a helyi népmesékben is feltűnik⁵¹ – azt sugallja, hogy a motívumnak valamikor esetleg jelszerepe, apotropeikus funkciója is lehetett.

Irodalom

BALOGH Jolán

2001 A népművészet és a történeti stílusok. In: Gazda Klára–Keszeg Vilmos–Pozsony Ferenc–Tánczos Vilmos (szerk.): *Magyar népi kultúra. Szöveggyűjtemény*. Kolozsvár. 298–325.

CSÁK László–GÁLFFY Mózes

1965 Adalékok a mérai ruházat műszókincséhez. *Magyar Nyelvjárások* XI. 85–94., XII. 181–186., XIII. 144–152.

K. CSILLÉRY Klára

1977 A magyar népművészet változása a XIX. században és a XX. század elején. *Ethnographia* LXXXVIII. 1. 14–30.

DAJASZÁSZYNÉ DIETZ Vilma–PALOTAY Gertrúd

1942 Kalotaszegi gallér- és kézelőminták. *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából* II. 2. 100–141.

DOMANOVSKY György

1981 *A magyar nép díszítőművészete* I–II. Budapest

DUNĂRE, Nicolae

1979 *Ornamentică tradițională comparată*. București

1980 A népi díszítőművészet osztályozásának ismérvei. In: Verebélyi Kincső (szerk.): *Folcloristica* 4–5. Budapest. 155–184.

ERDÉSZ Sándor

1984 *Kigyókultusz a magyar néphagyományban*. Studia Folkloristica et Ethnographica 12. Debrecen

FARAGÓ József–NAGY Jenő–VÁMSZER Géza

1977 *Kalotaszegi magyar népviselet*. Bukarest

FÉL Edit

1953 *Tájékoztató a népi hímzések gyűjtéséhez*. Budapest

FÜGEDI Márta

1993 *Állatábrázolások a magyar népművészetben*. Miskolc

így volt tekerésbe, benn a kő alatt. A legelső kő alatt a fundamentumba. [Az is fehér kígyó volt?]

Nem, az olyan sárgás-barnás... olyan kígyó volt, de megölték, s azt mondták, hogy nem lett volna szabad. (H. K., 60 éves)

⁵¹ Nagy O. 1976. 59.

GAZDA Klára

1998 A népi ornamentika terminológiájának állatokkal kapcsolatos rétege. In: Pozsony Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 6*. Kolozsvár. 66–96.

2000 Egy díszítőművészeti motívumkatalógus előmunkálataiból. In: Balázs Géza et alii (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Folklor–Irodalom–Szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*. Budapest. 417–440.

2001 A romániai magyar népművészetkutatásról. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 9*. Kolozsvár. 83–120.

2002 Keresztény jelképek a népi díszítőművészetben? In: Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor (szerk.): „*Jelbeszéd az életünk*” 2. Budapest. 281–294.

HARGITTAI István –LENGYEL Györgyi

2004 *A hét egydimenziós szimmetriacsoport magyar hímzéseken*. <http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/hidveres/hargittai2.html>

JANKÓ János

1892 *Kalotaszeg magyar népe*. Budapest

KRESZ Mária

1968 A magyar népművészet felfedezése. *Ethnographia* LXXIX. 1. 1–36.

LÜKŐ Gábor

1939 A magyar hímzőművészet eredete és története. *Néprajzi Értesítő* XXXI. 14–35.

MALONYAY Dezső

1907 *A magyar nép művészete I. A kalotaszegi magyar nép művészete*. Budapest

MNL

1977–1982 Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* I–V. Budapest

NAGY Olga

1976 *A szegény ember táltos tehene*. Mérai népmesék. Kolozsvár–Napoca

ORBÁN Zselyke

1996 *Györgyfalva női inghímzései*. Államvizsgadolgozat a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Néprajz Tanszékén. Kézirat.

PAP JÁNOSSY Magda

1971 Györgyfalva viselete. *Ethnographia* LXXXII. 4. 497–565.

PÉNTEK János

1975 *A kalotaszegi népi hímzés szakszókincse*. Doktori disszertáció.

PENTSY J.–SZENTGYÖRGYI L.

1899 *Kalotaszegi varrottasalbum*. Marosvásárhely

SZABÓ T. Attila (szerk.)

1984 *Erdélyi magyar szótörténeti tár*. IV. foglалós. Bukarest. 194–195.

SZENTIMREI Judit

1975 Három kísérőlap és ami mögötte van. *Művelődés* XXVIII. 5. 47–50.

TÖTSZEGI Tekla

2003 *A mérai kötény*. Kolozsvár

VEREBÉLYI Kincső

2002 *Korok és stílusok a magyar népművészetben*. Budapest

